

Sociálno-patologické javy

1. Obsah pojmu sociálno-patologické javy

Sociálno-patologické javy (tiež označované ako sociálne deviácie, príp. sociálno-negatívne javy) sú jedným z najzávažnejších problémov súčasného spoločenského vývoja. A to problém, ktorý sa stále dynamicky vyvíja a u ktorého spôsoby doposiaľ uplatňované pri jeho riešení obvykle nie je možné hodnotiť ako účinné. Sociálno-patologické javy veľmi úzko súvisia so stavom spoločnosti a citlivo reagujú na spoločenské zmeny a ich následky. Z analýzy existujúcich sociálno-patologických javov, ich premien a úspešnosti pri ich obmedzovaní, prípadne eliminácii, je možné okrem iného usudzovať na rozsah zvrútnutia v spoločnosti morálnych noriem, kvalitu spoločnosťou uplatňovaných regulatívov i je možné odhadovať ďalší možný spoločenský vývoj.

Javy označované ako sociálno-patologické nemusia byť z pohľadu odlišného času a miesta totožné. Ako sa líšia kultúry jednotlivých zemí, spoločenské normy, tak sa líšia aj javy, ktoré sa od uznávaných noriem odchyľujú. I v rovnakej kultúre to, čo je v určitej spoločnosti teraz označované ako sociálno-patologický jav, možno nebolo takto označované pred 20 rokmi – napr. mobbing, bossing alebo vôbec neexistovalo – napr. gambling, kyberšikana, phishing. A naopak, to, čo bolo vtedy pre spoločnosť neprijateľné, je teraz podporené zákonom, napr. homosexuálne vzťahy alebo takmer vymizlo, napr. krádeže áut s cieľom „povoziť sa“. Niektoré javy skôr označované ako sociálno-patologické, napriek tomu, že ich existencia bola legalizovaná, zostávajú stále ako sociálno-patologické i naďalej – napr. prostitúcia, pornografia.

Ako sociálno-patologické javy sú v našej kultúre vždy hodnotené: kriminalita, násilie proti jedincovi a skupine, samovraždy, alkoholizmus a iné závislosti. Radenie ďalších býva už ovplyvnené dobou, kedy ten ktorý jav znepokojuje spoločnosť hromadnosťou svojho rozšírenia (predovšetkým sprejerstvo, násilie na štadiónoch, prostitúcia, pornografia, hazardné hráčstvo) a odolnosťou voči snahám ich obmedziť (napr. porušovanie pravidiel cestnej premávky, domáce násilie, šikana). K radikálnym zmenám skladby sociálno-patologických javov dochádza spravidla pri veľkých spoločenských zmenách, ktoré bývajú sprevádzané zmenou tabuizovania určitých javov v spoločnosti (napr. sexuálnych, kultúrnych noriem).

V súčasnosti ako sociálno-patologické javy bývajú chápané predovšetkým:

- 1. alkoholizmus, drogové a iné závislosti vrátane chorobného hráčstva (gambling)**
- 2. členstvo v extrémistických skupinách a náboženských sektách, rasizmus, xenofóbia, prejavy násilia pri demonštráciách,**
- 3. domáce násilie, chorobné prenasledovanie (stalking)**
- 4. šikana v škole, na pracovisku, v sociálnych a výchovných inštitúciách voči klientom týchto inštitúcií (napr. seniorom, mládeži, duševne chorým) (sexuálne obťažovanie (harasment) a pod.**
- 5. prostitúcia, promiskuita, účasť na pornoprodukcii, kupliarstvo, komerčné sexuálne zneužívanie detí,**
- 6. hazardné hráčstvo, a to i také, ktoré nemá charakter chorobnej závislosti,**
- 7. vandalizmus vrátane sprejerstva, násilie na štadiónoch, pouličné násilie,**
- 8. asociálnosť šírená prostredníctvom internetu a na tzv. sociálnych sieťach,**
- 9. samovraždy,**
- 10. korupcia, klientelizmus,**
- 11. vytváranie pouličných gangov, detí a mladistvých, tzv. subkultúry mládeže (mimo skinheads ešte napr. punk, graffiti, techno).**
- 12. bezdomovstvo.**

Najzávažnejším sociálno-patologickým javom je kriminalita – tzn. zločin, ktorý predstavuje z pohľadu konkrétnej spoločnosti najzávažnejšie porušenie sociálnych noriem –

a na ktorý spravidla spoločnosť reaguje zvláštnym systémom sankčných noriem vyjadreným v trestnom kódexe. Kriminalitu, ktorá je potom synonymom pojmu trestná činnosť, predstavujú činy (javy), ktoré naplňajú tzv. skutkovú podstatu trestného činu stanovenú trestným zákonom.

Značná časť sociálno-patologických javov sa navzájom prelína, dopĺňa a podmieňuje. Väčšina potom vyúsťuje do kriminality alebo vytvára podmienky pre jej vznik a existenciu.

Sociálno-patologickými javmi ako predmetom svojho druhu sa zaoberá predovšetkým kriminológia a sociológia. V rámci sociológie, ktorá uprednostňuje používanie pojmu sociálne deviácie, sa dokonca vytvorila samostatná disciplína – sociológia deviantného správania. – skúmajúca javy označované ako sociálno-patologické javy.

Sociológovia označujú pojmom sociálna deviácia porušenie alebo podstatnú odchýlku od niektorej sociálnej normy správania alebo od skupiny noriem, nerešpektovanie požiadaviek, ktoré na jedinca alebo skupinu kladie určitá norma alebo súbor noriem. **Vždy ide o odchýlku spoločensky nežiadúcu, odmietanú alebo dokonca sankcionovanú,** tzn. správanie netolerované a javy hodnotené ako negatívne správanie jedinca alebo skupiny. Normou, vo vzťahu k sociálnej deviácii, je potom chápaný sociokultúrny regulatív, ktorý v určitej situácii pôsobí na ľudí ako členov skupiny a ovplyvňuje jednotným spôsobom ich správanie. Týmto pojmom je označované to, čo je v určitej spoločnosti v určitom čase považované za „normálne“, spoločensky vhodné (žiadúce) správanie (konanie, postoj). **Normy sú chápané ako verbalizované pravidlá, ktoré má konajúci vo svojom správaní rešpektovať a ktoré sa pre nich pokladajú za záväzné.** Ako jednoznačné predpisy sú však za normy považované len v právnej sfére, v morálnej sú len jedným z mnohých zreteľov, podľa ktorých sa jedinec môže orientovať. V mimoprávnej sfére sú tak normy dávané do súvislosti s hodnotovými orientáciami jedincov a skupín osôb. **Najväčšie problémy s dodržovaním sociálnych noriem vznikajú tam, kde sa ich dodržiavanie stretáva s osobnými záujmami, tzn., kde sa presadzuje tendencia nadradovať osobné záujmy nad spoločenské.** V modernej spoločnosti si určité súbory noriem zachovávajú svoju širokú platnosť v súkromnom i verejnom živote, vo väčšine oblastí sa však vzťah k normám rozrôžňuje a relativizuje alebo sa nahrádzajú modelmi správania, ktoré nie sú spojené so záväznými hodnotovými významami.

Pojem sociálno-patologické javy nie je možné stotožňovať s pojmom sociálne deviácie: javy, ktoré sú označované ako sociálno-deviantné, nemusia byť vždy patologické. Za sociálnu deviáciu je považované narušenie akejkoľvek sociálnej normy. Na rozdiel od sociálnej patológie je pojem sociálna deviácia hodnotovo i emocionálne neutrálna. Prekročenie sociálnych noriem potom nie je jav výnimočný a má i svoj tolerančný limit, ktorý vymedzujú ako mieru znášanlivosti k správaniu a dodržovaniu noriem druhými ľuďmi.

Jednotná definícia sociálno-patologických javov tak neexistuje. Niekedy sú sociálno-patologické javy, sociálne deviácie, sociálno-abnormálne procesy a sociálno-negatívne javy chápané ako synonymá. Niekedy majú tieto pojmy odlišný význam, či vyjadrujú rôznu intenzitu nebezpečnosti javov pre spoločnosť. Ako javy hodnotovo neutrálné bývajú chápané len sociálne deviácie (v širšom chápaní), ktoré zahŕňajú i také javy, ako sú chudoba, vojnové konflikty, vysoká rozvodovosť, nezamestnanosť, nízka pôrodnosť, nízka tolerancia voči osobám výrazne sa odlišujúcim od okolia, vysoká tolerancia k nadmernému užívaniu alkoholu, promiskuite, tabakizmu, potratom, ale aj výrazný nedostatok pocitu občianskej súdržnosti, ľudskej solidarity a pod.

Pre potreby orientácie v sociálno-patologických javoch si stačí uvedomiť, že vždy ide o **zjavné, závažné poruchy v správaní jedinca či skupiny, prejavujúce sa konaním porušujúcim sociálne, niekedy i sociálno-právne normy. Sú to asociálne a antisociálne poruchy, ktoré sa vyznačujú určitou hromadnosťou výskytu, stabilitou vo vonkajších prejavoch, rozšírenosťou pri rovnakých sociálnych podmienkach a majú rovnakú alebo**

podobnú etiológiu. Patria medzi ne prejavy, ktoré sú nepochybne závadné, ale samé o sebe nie sú trestné. Napr. úteky z domu, účasť na činnosti extrémistických skupín, spáchanie samovraždy vrátane pokusu, návykové nadužívanie alkoholických nápojov, zneužívanie drog, hazardné hráčstvo, prejavy vandalstva, ale aj také javy, ktoré naplňajú skutkovú podstatu trestných činov, vrátane detskej delikvencie, na ktorú pre nízky vek páchatel'ov nie je možné reagovať prostriedkami trestného práva.

Rozsah prerastania sociálno-patologických javov do spoločnosti je nepochybne závislý od týchto skutočností:

- a) **od kvality vnútorných regulatívov správania jedinca**, ktorá závisí predovšetkým od kvality socializačného procesu v prostredí rodiny a najbližšieho sociálneho okolia, na pôsobenie školy, prostredia v zamestnaní (najmä v prvom zamestnaní) a od kvality voľnočasových aktivít,
- b) **od kvality vonkajších regulatívov**, tzn. od intenzity a funkčnosti uplatňovanej **kontroly formálnej** (uskutočňované školou, výchovnými zariadeniami na pracovisku, políciou, justíciou a pod.) **i neformálnej** (uskutočňovanej členmi rodiny, osobami blízkymi – spolužiakmi, priateľmi, spolupracovníkmi, susedmi, všeobecne vrstovníkmi atď.),
- c) **od objektívnej sociálnej situácie v spoločnosti** (vrátane záväznosti platných noriem a tlaku na ich dodržovanie, od spoločensky propagovanej hierarchie hodnôt atď.).

Čo do intenzity nebezpečnosti sú sociálno-patologické javy občas rozdeľované podľa závažnosti do dvoch skupín: na **menej závažné a závažné**. Ako menej závažné sú radené také nežiaduce javy, ktoré sú spoločnosťou viac-menej tolerované, tzn. predovšetkým prostitúcia, úžera, nemierné užívanie alkoholu, užívanie marihuany, sprejerstvo, menej intenzívne prejavy domáceho násillia (verbálneho charakteru), drobné krádeže a podvody v rodine a na pracovisku, nenásilné prejavy rasizmu a xenofóbie, hazardné hráčstvo, ohrozovanie mravného vedomia detí a mladistvých a pod. Ako závažné sociálno-patologické javy sú potom hodnotené najmä násilné prejavy ako proti iným osobám, tak aj proti vlastnej osobe, zneužívanie tzv. tvrdých drog a predovšetkým kriminalita, ktorá zahŕňa javy označované v platnom trestnom zákone ako trestné činy a prečiny.

2. Podmienky a príčiny vzniku a existencie sociálno-patologických javov

Pretože vznik nových sociálno-patologických javov, premeny už existujúcich a predovšetkým dynamika ich rozširovania, je v dnešnej dobe stále rýchlejšia, teoretické disciplíny vrátane sociológie už nestačia reagovať na tempo ich premien adekvátnym teoretickým zakotvením. Preto pri hľadaní podmienok a príčin vzniku sociálno-patologických javov vo väčšine vedných odborov, ktoré sa sociálno-patologickými javmi zaoberajú, sú uplatňované rôzne, tomu ktorému odboru vlastné prístupy. Najznámejšie sú prístupy sociologické, tu je však uprednostnený prístup kriminologický.

Pri hľadaní príčin vzniku sociálno-patologických javov sa tak obmedzíme na určenie tzv. rizikových faktorov (niekedy stotožňovaných s označením kriminogénne faktory). Ich vymedzenie je však podstatne širšie než vymedzenie kriminogénnych faktorov, pretože kriminalita je len najzávažnejším sociálno-patologickým javom, nie však najrozšírenejším a je jej obvykle venovaná výrazná pozornosť zo strany štátnych orgánov.

Napriek tomu, že sociálno-patologické javy sú závislé od noriem platných v konkrétnej dobe a sú veľmi relatívne vo svojom obsahu, skladbe i spôsoboch vnímania takýchto javov dobovou spoločnosťou, faktory, ktoré výskyt a existenciu sociálno-patologických javov podmieňujú a ovplyvňujú, sa v historickom aspekte príliš nemenia.

Medzi **hlavné rizikové faktory, ktoré umožňujú vznik, existenciu a rozširovanie sociálno-patologických javov**, zhodne s vedeckými poznatkami a všeobecnou mienkou,

radíme závadové javy v spoločnosti a nedostatočnú ochranu ich členov a predovšetkým mládeže pred takými javmi a súčasne nárast odcudzenia spoločnosti a jedinca – uvoľňovanie vzájomných väzieb. Ako konkrétne rizikové faktory bývajú uvádzané predovšetkým: **negatívne javy v rodine, v škole, nevhodný spôsob využívania voľného času, problémy spojené s výkonom zamestnania a pracovnými návykmi až po odmietanie práce ako zdroja obživy, radikálne zmeny noriem a hodnôt v spoločnosti, rozšírenie konzumného spôsobu života.** Niekedy sa ako rizikové faktory môžu prejavovať i pozitívne javy v spoločnosti, napr. postupujúca globalizácia, vysoká dynamika spoločenského rozvoja, rozšírenie komunikačných technológií, atraktívnosť zvodov „priemyslu zábavy“ a pod. Z rozšírenosti sociálno-patologických javov a stálosti ich výskytu môžeme následne usudzovať na úroveň právnej ochrany občanov, kvalitu mravnej, etickej a právnej výchovy, účinnosť uplatňovaných sankčných a preventívnych opatrení voči negatívnym javom všeobecne.

Niektoré rizikové faktory sprevádzajú spoločnosť od nepamäti a majú hromadný, multikulturálny charakter. Sú to totiž uvedené negatívne javy v rodine, vo výchovnom a vzdelávacom procese (v socializácii jedinca), v negatívnom pôsobení užšieho či širšieho sociálneho prostredia, nevhodné spôsoby zábavy, chaos panujúci v spoločenských normách, náhla tolerancia javov skôr v spoločnosti hodnotených ako závadové, prípadne nedávno ešte tou istou spoločnosťou sankcionovaných atď.

Obvyklé rizikové faktory súvisia s:

a) **individuálnymi dispozíciami** členov spoločnosti. Spravidla sa tieto dispozície prejavujú už v ranom veku, tzn. u detí a mládeže, pretože to sú jedinci psychicky i sociálne nezrelí, s doposiaľ sa vyvíjajúcou hodnotovou orientáciou, s nedostatkom životných skúseností a preto menej odolní voči vplyvu sociálnej patológie. Intenzita individuálnych dispozícií rozdeľuje potom účastníkov sociálno-patologických javov na tie, ktoré sa na vzniku a rozširovaní sociálno-patologických javov podieľajú aktívne a tie, ktoré svojou pasivitou umožňujú ich existenciu, tzn. nechávajú so sebou manipulovať, podvoľujú sa pôsobeniu asociálnych jedincov a skupín, stávajú sa konzumentmi života, ktorý sociálno-patologické javy produkuje.

Medzi aktívnymi účastníkmi nachádzame spravidla mladých jedincov s poruchami správania, ovplyvnenými pubertálnou a adolescentnou nevyrovnanosťou, s individuálnymi zvláštnosťami osobnosti podmienenými geneticky, chorobou alebo duševnou poruchou vrátane mentálnej retardácie. Jedincov citlivých na pôsobenie (napr. party), tzn. s poruchami socializácie. Niekedy ide o jedincov, ktorí podľahli drogovým závislostiam;

b) **funkčnosťou normatívneho systému**, jeho súladu s potrebami spoločnosti a jeho záväznosťou pre jedincov a sociálne skupiny, jeho rešpektovanie v súkromnom a verejnom živote členmi spoločnosti.

Vznik sociálno-patologických javov uľahčuje taký systém noriem spoločnosti, ktorý sa vyznačuje nedostatočnou sociálnou kontrolou, udrzovaním noriem, ktoré stratili svoju platnosť alebo platnosť ktorých je diskutovaná a tlaky ktorého na dodržiavanie noriem sú minimalizované.

Podľa Večerku (2006) sú pre vznik sociálno-patologického konania jedinca dôležité predovšetkým tieto vplyvy:

- **zlé povahové vlastnosti**
- **zlá výchova**
- **zlé životné podmienky.**

Častým výsledkom kombinácie všetkých troch vplyvov je aktívny účastník sociálno-patologických javov. Spravidla to je mladý muž (aj keď stále častejšie aj dievča) vyznačujúci sa poruchami osobnosti (najmä dissociálnou poruchou), z rodiny, ktorá mu poskytla zlú výchovu (asociálne meradlá životnej úspešnosti), bez vzdelania a so slabými predpokladmi k zmene správania, zo zlých sociálnych, prevažne chudobných pomerov.

Pokiaľ by sme rovnaký prístup pri hľadaní zdrojov vzniku sociálno-patologických javov použili na spoločnosť, potom by boli dôležité tieto vplyvy:

- a) **nefunkčná spoločnosť** – z pohľadu prevažujúcej časti členov tejto spoločnosti, zlé normy, kedy spoločenské požiadavky na občanov sú nahradené individuálnou ľubovôľou,
- b) **zlý vzdelávací a výchovný systém,**
- c) **zlé ekonomické zázemie** (chudoba značnej časti obyvateľov, vysoká nezamestnanosť, zadlženosť a pod.)

V súčasnosti je vznik a existencia „starých“ i nových sociálno-patologických javov ovplyvnená predovšetkým novými konzumnými tendenciami v spoločnosti – napr. všeobecne rozšírenou neschopnosťou odložiť uspokojenie svojich potrieb na neskoršiu dobu alebo sa niektorých potrieb vzdať, čo podporuje sociálno-patologické javy spojené so ziskuchtivosťou a súčasne i s agresívnymi tendenciami v konaní.

U mládeže, viac než kedykoľvek predtým (mimo iného i vďaka mimoriadnemu rozvoju komunikačných technológií) je pociťovaná potreba presadiť sa v skupine vrstovníkov. Šíri sa strach z vlastnej nedostačivosti, z neúspechu. Tento strach doplnený o nekritičnosť k vlastnému správaniu, o pocit nudy a u niektorých tiež zášť voči chudobným rodičom, kvôli ich neschopnosti zabezpečiť priaznivé podmienky života svojich potomkov, o kritický až odmietavý prístup k predchádzajúcej generácii, ktorá sa sama niekedy prezentuje ako zlyhavšia v dodržiavaní morálnych hodnôt, vo svojich dôsledkoch vytvára priaznivé podmienky pre vznik a šírenie sociálno-patologických javov. Rovnako negatívny dopad má strata autority rodičov, okrem iného pre ich neschopnosť adekvátne riešiť vlastné problémy, často verejne prezentovaná neúcta voči zručnostiam starších a precenenie zručností mládeže (predovšetkým v zaobchádzaní s modernou technikou) atď.

Negatívne pôsobí i skutočnosť, že dnešný životný štýl je určovaný tzv. celebritami - módnymi ikonami (herci, speváci, športovci, mediálne známe osoby politikov, podnikatelia, ale aj osoby, konanie ktorých je za hranicou zákonnosti apod.) a že podrobenie sa diktátu módy životných štýlov a z neho plynúcich výhod konzumu je pre bežného občana spravidla uskutočniteľné len za cenu porušenia noriem, niekedy dokonca len delikventným konaním. Problematizovanie hodnôt, ktoré vyznávali predchádzajúce generácie, tendencia opovrhovať životným štýlom určeným vzdelávaním a pracovným zaradením človeka v spoločnosti, uvoľňovanie noriem a ich platnosti doplnené o predstavu, že k majetku je možné prísť dedičstvom, svadbou, výhrou v lotérii či TV súťažou, šťastnou náhodou, no nie prácou a altruistickým prístupom v ľudom, dôraz kladený v spoločnosti na majetkovú úroveň jedincov a mocenské postavenie bez ohľadu na spôsob, akým boli dosiahnuté, podporuje egoizmus a bezohľadnosť, nevyhnutný pre vznik a šírenie sociálno-patologických javov.

Taktiež radikálne zmeny v prístupe k výchove, k zaobchádzaniu s delikventami, pri hľadaní príčin vzniku sociálnych deviácií vrátane kriminality spolu s odmietaním disciplíny ako výchovného prostriedku, spochybňovaním váhy osobnej zodpovednosti za následky vlastného konania, všeobecné ospravedlňovanie kriminálneho konania mládeže vekom a zvädzanie viny predovšetkým na dospelých, zdôrazňovanie mladosti takmer ako všeobecného pardonu pre asociálne a antisociálne konanie, kult násillia v spoločnosti (TV, film, tlač, PC hry, výtržníctvo na štadiónoch, tolerované vandalstvo ai.), to všetko spoluvytvára vhodné podmienky pre šírenie sociálno-patologických javov.

Často je ťažké určiť, čo je príčinou sociálno-patologických javov a čo ich následkom, napr., či u značnej časti spoločnosti sa prejavujúca:

- **neprispôsobivosť základným spoločenským a sociálnym normám „dobrého správania“** (prejavujúca sa vulgárnosťou v ústnom prejave, výtržníckym správaním, verbálnou agresiou, ale aj napr. podvodným lákaním peňazí v najbližšom sociálnom okolí,

- „susedskými“ pôžičkami na vysoký úrok, drobnými krádežami doma, v obchodoch, klamaním klientov a zákazníkov, jazda autom bez vodičského oprávnenia, neplatením výživného na deti atď.) alebo
- **odmietanie akejkoľvek práce ako potenciálneho zdroja uspokojovania osobných potrieb** a nahradenie príjmov zo zamestnania, z pracovnej činnosti príživníctvom, potulovaním sa, záhalčivým spôsobom života, žobraním ako prevažujúcim zdrojom príjmov alebo
 - **ohrožovanie mravného vedomia detí a mladistvých**, umožnením ich predčasného kontaktu so svetom dospelých (prostredníctvom médií, komunikačných sietí, nedostatočnou celospoločenskou ochranou), napr. pri propagácii fajčenia, užívania alkoholu, drog, sexuálnej neviazanosti, agresívneho konania alebo
 - **zanedbávanie seniorov** (nielen v domácnosti – rodinou a ďalšími osobami, ale aj inštitúciami),
 - **zneužívanie otrockej práce iných** (napr. gastarbaitrov),
 - tolerovanie podvodov v reklame, následkom čoho môže byť aj poškodenie zdravia občanov,
 - **vysoká tolerancia spoločnosti k porušovaniu noriem všeobecne** – k dopravným priestupkom, k domácejmu násiliu, šikane, verbálnemu a brachiálnemu násiliu, mobbingu, bossingu, sexuálnemu obťažovaniu, k ekologickým priestupkom alebo
 - **chudoba výraznej časti pracujúcich obyvateľov**, stúpajúca zadlženosť jedincov i domácností atď.

Výpočet možných príčin a následkov je len ilustratívny, bez snahy o úplnosť. Podiel značnej časti spoločnosti na ich existencii je aktívny a ešte väčšia časť členov spoločnosti sa na príčinách a podmienkach sociálno-patologických javov podieľa pasívnym konzumom.

3. Vybrané sociálno-patologické javy – súčasný stav

Medzi najrozšírenejšie sociálno-patologické javy v posledných rokoch patrí: zneužívanie alkoholu, drogové a iné závislosti, násilie smerované proti jedincovi či skupine osôb vrátane prejavov extrémizmu, rôznych druhov šikany, násilie v rodine a novo zneužívanie internetu, sociálnych sietí, prostitúcie, bezmoevctva.

a) zneužívanie alkoholu, drogové a iné závislosti

Drogy, ich užívanie legalizácia ich užívania, sú témy denne diskutované odborníkmi i širokou verejnosťou.

Súvislosť zneužívania alkoholu, nealkoholových drog, ale aj šírenie iných závislostí (napr. chorobného hráčstva) so sociálno-patologickými javmi je evidentná. Najväčšie škody spôsobujú závislosti na fyzickom a duševnom zdraví mládeže – tu spoločenské následky vysokého počtu postihnutých sú najtragickejšie. Zdravotnými a sociálnymi dôsledkami spôsobenými závislosťami trpia nielen postihnutí, ale aj celé ich sociálne okolie a spoločnosť.

Drogové trestné činy evidované v oficiálnych štatistikách sú iba malou časťou skutočne páchanej drogovej kriminality a celkom zanedbateľnou časťou skutočne vyvíjaných aktivít, súvisiacich so základným problémom, ktorým je užívanie nelegálnych drog. Okrem toho s užívaním nelegálnych drog súvisia ďalšie sociálno-patologické javy, ako napr. záškoláctvo, domáce násilie, prostitúcia, šírenie vírusu HIV, iných chorôb atď.

Po určitej stagnácii znova začína byť problémom alkoholizmus, a to i u žien.

Tieto negatívne skutočnosti sa násobia tým, že životný spôsob jedincov i skupín postihnutých vymenovanými závislosťami má svoje špecifiká, ktoré, napriek tomu, že sú

v spoločnosti hodnotené ako spoločensky nežiadúce, majú tendenciu sa rýchlo šíriť i medzi ostatných mladých ľudí, u ktorých sa zatiaľ chorobné závislosti neprejavujú.

Ako vysvetlenie vzniku a enormného šírenia závislostí sa uvádza rovnako ako u ostatných sociálno-patologických javov: totálna dezorientácia jedincov i celej spoločnosti – strata dôvery v hodnotový systém, posun od hodnôt povinností k hodnotám sebarealizačným, zmena životného štýlu. Stále viac ľudí opúšťa svet povinností a nutností a vrhá sa do náruče voľnosti a neviazanosti. Súbežne s týmito premenami (a v zhode s očakávaním sociológov a kriminológov) rastú prejavy sociálnej neznášanlivosti, sebeckosti a bezohľadnosti.

b) násilie páchané na iných a na sebe

Násilie páchané na iných – agresia je normálna vlastnosť, zmyslom ktorej je v prírode prežitie. Násilné správanie (violence) je druh agresie, zámerom ktorého je niekoho poškodiť alebo zničiť. Násilné správanie je patologická agresia.

Agresivita v ľudskom správaní (agresívne konanie) je spravidla stotožňovaná s úmyselným násilným konaním. Etiológia patologickej agresie v ľudskom správaní je totožná s etiológiou väčšiny sociálno-patologických javov. Častejšie, než u iných javov býva agresívne konanie jedinca spojované s poruchou osobnosti (afektívnou labilitou, dissociálnou poruchou osobnosti atď.), prípadne uvádzané do súvislosti so zneužívaním alkoholu a drog. Násilné prejavy sú označované rôzne, tak ako sa menia ich vonkajšie prejavy i osoby, prípadne veci, proti ktorým smerujú. Medzi sociálno-patologické javy sú radené všetky závažnejšie prejavy brachiálneho násillia (fyzické útoky) a často i závažné prejavy verbálneho násillia (slovné útoky) smerujúce proti fyzickej a psychickej integrite človeka. Taktiež útoky smerujúce proti príslušníkom určitých skupín motivované ich pracovným či sociálnym zaradením (policajtom, verejným činiteľom, úradníkom) a útoky, ktoré sú prejavom xenofóbie, rasizmu, ale aj diváckeho násillia útočníkov patrí do patologickej agresie. Cieľom násillného konania je ublížiť inému človeku (úmyselné ublíženie na zdraví, šikanovanie, domáce násillie, týranie ľudí, ale aj zvierat), prípadne v autoagresii ublížiť sebe samému. Násillie môže smerovať i proti veci (vandalizmus), ale ako násillie je často posudzovaná i hrozba použitia násillia (vydieranie). Najzávažnejším prejavom násillia smerujúceho proti inému človeku je vražda a proti vlastnej osobe samovražda. Všetky závažné prejavy fyzického násillia (s výnimkou vojnových útokov), sú takmer vo všetkých spoločnostiach hodnotené ako prejavy kriminálne a ich páchatelia sú trestaní najprísnejšími trestami.

V posledných rokoch je v spoločnosti venovaná zvláštna pozornosť agresii prejavujúcej sa rôznymi formami šikany v najbližšom sociálnom okolí jedinca: od šikany v škole, cez šikanu na pracovisku, v bydlisku, v športe či iných záujmových činnostiach až po šikanu v sociálnych inštitúciách typu liečební pre dlhodobu chorých.

Samovraždy – napriek tomu, že je samovražda trvalou súčasťou ľudského bytia – určitou sociálnou konštantou, je abnormálnym sociálnym javom. Jej rozšírenosť je totiž sprevádzaná, ako naznačujú predovšetkým štatistické analýzy, momentálnou politickou, náboženskou, sociálnou a ekonomickou situáciou ľudí. Spoločenské vedy (psychiatria, sociológia, demografia) sa pokúšajú nájsť hlavné príčiny zmeny dynamiky samovrážd, zatiaľ však márne. Je to prejav nielen osobný, individuálny, ale má aj dimenziu civilizáciu a sociálno-kultúrnu. Česko a Slovensko patrili a patria k oblastiam s pomerne vysokým percentom výskytu samovrážd (viac Česi než Slováci). Stále výrazne častejšie páchajú samovraždy muži, než ženy. Pokiaľ ide o vekové rozvrstvenie samovrahov, tak prevládajú osoby vo veku nad 40 rokov. Súvisí to asi s tým, že s pribúdajúcim vekom sa u ľudí prejavujú väčšie problémy zdravotné, rodinné, pracovné, ktoré sa im zdajú byť neriešiteľné. V tomto veku sa tiež zvyšuje výskyt duševných porúch.

Samovraždou človek obvykle prezentuje zrútenie ľudských vzťahov, beznádej svojho ďalšieho života súkromného, niekedy i spoločenského. V posledných rokoch sú, podľa

náborov niektorých psychiatrov, psychológov a psychoterapeutov, samovraždy často dôsledkom psychických porúch zavinených dlhodobou nezamestnanosťou, problémami na pracovisku – mobbingom a bossingom, ale aj sociálnym vylúčením a pod.

S násilím proti skupine osôb sa stretávame veľmi často u ďalšieho rozšíreného sociálno-patologického javu a tým je

Extrémizmus – každá demokracia sa musí stretávať s politickým extrémizmom a súčasne každý občan je potenciálne v nebezpečenstve podľahnúť nejakej extrémistickej ideológii. Je však možné vytypovať skupiny ľudí, u ktorých sú riziká väčšie.

Z kriminologického hľadiska sú významné 2 prejavy extrémizmu, a to náboženský a politický.

Extrémizmus, najkrajnejším prejavom ktorého je terorizmus, je t. č. na vzostupe. Často sa manifestuje ako militantné odmietanie panujúceho stavu, s prvkami násilného správania. Ním prezentované politické, prípadne náboženské ciele smerujú mimo tradičnú demokraciu. Niekedy sa rozlišujú skupiny extrémistické, ktoré sú pre spoločnosť nebezpečné práve používaním násilia k presadeniu svojich cieľov a skupiny radikálne, ktoré môžu mať, pri zachovaní niektorých podmienok, pre spoločnosť význam pozitívny. Ale len v tých prípadoch, pokiaľ u radikálov chýba prvok násilia ako v činoch, tak v proklamáciách. Za predstaviteľov extrémizmu sa v súčasnej dobe považujú všetky fašizujúce smery v hnutí skinheads a všetky zoskupenia zakladajúce svoju ideológiu na tradíciách nacionálneho socializmu, rasizmu, antisemitizmu, náboženskej neznášanlivosti.

Za extrémistov sa pokladajú osoby alebo skupiny, ktoré sa vyznačujú výraznou odchýlkou od všeobecne zavedených a v aktuálnej dobe prijímaných noriem, najmä:

- vysokou mierou demagógie a názorovej neznášanlivosti a odmietaním kompromisných riešení, pričom ich argumentácia ponúka jednoduché, rýchle a nereálne riešenia problémov v spoločnosti, založené na krajnom politickom názore alebo náboženskom presvedčení a obetovaní životov a zdravia občanov, ich majetku, verejného pokoja a poriadku,
- svoj útok smerujú proti skupinám obyvateľov bez ohľadu na to, či títo obyvatelia sú nositeľmi prvku, proti ktorému je snaha extrémistov vedená (napr. proti všetkým občanom tmavej pleti),
- absenciou hmotných pohnútok, ideovou motiváciou trestného konania atď.

Násilie na štadiónoch – návštevníci futbalových zápasov je možné rozdeliť do štyroch skupín: Prvú skupinu tvoria futbaloví diváci, druhú futbaloví fanúšikovia, tretiu futbaloví chuligáni – hooligans (synonymum slova rowdies) a štvrtú kategóriu tzv. ultras. Polícia delí návštevníkov štadiónov, v súlade so skúsenosťami, získanými pri zasahovaní proti diváckemu násiliu, do nasledovných kategórií: A. nerizikovní návštevníci (futbaloví diváci). B. menej rizikovní návštevníci (futbaloví fanúšikovia). C. veľmi rizikovní návštevníci (futbaloví chuligáni).

Futbalové chuligánstvo je dnes založené na partách – tlupách, väčšinou mladých priaznivcov, ktorí prichádzajú na futbalové štadióny, či mimo ne (čo je dnes častejšie), s primárnym cieľom vyvolať konflikt či bitku s inými podobnými skupinami súperovho tímu. Týchto skupín podporujúcich jeden tím je väčšinou viac a ich názvy niekedy obsahujú slová ako sú gang, parta, banda, tlupa, komando, klan, divízia, hooligans. Týmito názvami sa vymedzujú od neorganizovaných skupín.

Niektoré z týchto párt sú veľmi dobre organizované a nezjednocuje ich len klubové rivalstvo a nenávisť k nepriateľským chuligánskym skupinám, ale aj politické, rasové, náboženské, národnostné, regionálne a sociálne motívy.

Chuligánov je možné označiť za celkom špecifickú subkultúru, ktorá členom jednotlivých tlúp ponúka a niekedy i vnucuje určité prostriedky konania, štruktúruje a organizuje ich život zložitým a pre ich členov záväzným spôsobom.

V rade tlúp je podstatný vek členov, znalosti o chuligánskej scéne, kontakty ne „šéfov“ iných skupín a pod. Podľa pozorovania sa vek chuligánov pohybuje od 15 do 40 rokov.

Násilie na pracovisku – (workplace violence) síce, rovnako, ako ďalšie druhy šikany, nie je novým javom, avšak je mu v súčasnej dobe venovaná stále väčšia pozornosť a súvisí, aspoň sčasti, so spoločenskými zmenami prejavujúcimi sa častejším výskytom homogénnych pracovných skupín – skupín mladých vrstovníkov. Prejavy násilia na pracovisku sa obvykle rozdeľujú podľa toho, kto sa šikany dopúšťa, na tzv. mobbing a bossing.

Mobbing predstavuje šikanu na pracovisku, ktorej sa dopúšťajú spolupracovníci obeť. Niekedy je namiesto slova šikana používané označenie psychoteror. Ide obvykle o systematické šikanovanie, riadené a uskutočňované kolegami s cieľom niekoho poškodiť, znemožniť, zosmiešniť, poprípade spôsobiť mu škodu. Ako mobbing býva označované zosmiešňovanie vybraného kolegu pred spolupracovníkmi, jeho ohováranie, úmyselné prehliadanie, psychické vydieranie. Častým cieľom je šikanovanú osobu donútiť k výpovedi alebo dosiahnuť jej prepustenie zo zamestnania. Príčinou môžu byť konkurenčné vzťahy na pracovisku, strach z prepustenia, závisť, sexuálne odmietnutie a pod. Ten, ktor začína s útokom ako prvý, býva označovaný ako mobber. K nemu sa postupne pridávajú ostatní a dochádza k systematickému šikanovaniu obeť, ktoré postupuje až k jej zavrhnutiu všetkými členmi pracovného kolektívu, prípadne k vylúčeniu z pracoviska. K podobným útokom dochádza spravidla na pracoviskách so slabými vedúcimi pracovníkmi, bezzásadovým riadením, ktoré nahráva vzniku závisti, rivalite medzi pracovníkmi, ktoré nie je schopné zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie so zamestnancami a na pracovisku pripúšťa diskrimináciu. Viac sa tento jav prejavuje tam, kde prevládajú medzi zamestnancami ženy, ale nie je to pravidlom.

Následky mobbingu, rovnako nasledujúceho bossingu bývajú rôzne – a závisí predovšetkým od obeť – od psychosomatických ťažkostí až po samovraždu.

Bossing predstavuje šikanu na pracovisku, ktorú spôsobujú vedúci pracovníci a obeťou je ich podriadený. Praktiky takejto šikany bývajú ešte razantnejšie, než u mobbingu, niekedy má charakter sexuálneho obťažovania („harašenia“). Prejavy: vyhrážanie sa výpoveďou, zadávanie nezmyselných, nesplniteľných úloh, ale aj zatajovanie pre splnenie úlohy dôležitých informácií, úmyselní stresovanie, zosmiešňovanie predkolagami a pod.

Domáce násilie – jav označovaný ako domáce násilie zahŕňa všetky druhy fyzického, sexuálneho a psychického násilia vyskytujúceho sa vo všetkých typoch intímnych vzťahov, tzn. rodinných a partnerských.

Ide teda o prípady akéhokoľvek násilia, kedy medzi obeťou a útočníkom existuje nejaká forma osobného vzťahu alebo taký vzťah medzi nimi existoval v minulosti. Nejde teda len o násilie páchané na ženách odohrávajúcimi sa v rodine, domáce násilie je javom omnoho širším, ktorý zahŕňa rovnako zneužívanie detí (či už fyzické, psychické alebo sexuálne), násilie medzi súrodencami, zneužívanie či zanedbávanie starých osôb a zneužívanie rodičov deťmi. V praxi však prevažujú prípady fyzického alebo duševného násilia páchaného na ženách ich partnermi – mužmi. Častá je, v takýchto prípadoch, prítomnosť detí, ktoré sa tak stávajú druhotnými obeťami domáceho násilia.

Domáce násilie spravidla nie je jednorazovou reakciou na určitú problémovú situáciu, ktorá nastala medzi obeťou a agresorom, naopak, ide o dlhšie trvajúci jav, intenzita ktorého sa

postupom doby stupňuje. Príčinou tohto javu je možné pritom hľadať jednak v povahovom založení útočníka, ďalej v jeho sklonoch k zvýšenej konzumácii alkoholu, jeho psychickej poruche či domácich nezhodách.

Známa typológia domácich násilníkov (Dutton, 1995, rozlišuje 3 typy ohrozujúcich osôb:

- **všeobecne agresívny typ** (je agresívny vo vzťahu i mimo neho)
- **kontrolujúci sa typ** (občasné výbuchy domáceho násilia súvisia s jeho skrývanou vlastnou neistotou)
- **emocionálne nestabilný typ** (vyznačuje sa tzv. úzkostnou väzbou, poruchami osobnosti).

Preventívne pôsobia zákony na ochranu proti domácemu násiliu, ktoré zavádzajú možnosť vykázania alebo zákazu vstupu násilnej osoby do spoločného obydlija za situácie kedy sú naplnené znaky domáceho násilia (dlhodobosť, eskalácia, jasné roly ohrozenej a násilnej osoby) a hrozí riziko ďalšieho násilia.

Patologické prenasledovanie (stalking) – niekedy tiež označované ako sledenie. Je to jav, na ktorý spoločnosť nahliada ako na druh šikany a časť žiada jeho kriminalizáciu ako trestný čin s vlastnou skutkovou podstatou. **Patologické prenasledovanie je možné charakterizovať ako dlhšie trvajúce sústavné, cielené sledovanie a obťažovanie inej osoby, ktorá takéto správanie pociťuje ako ohrozujúce a stresujúce.** Najčastejšie ide o kombináciu rôznych konaní s rôznou motiváciou, od priania nadviazať vzťah až po pomstu. Spoločným znakom konania sú silné emócie, reálne ohrozenie obeť. Niekedy je stalking pokračovaním domáceho násilia na bývalom partnerovi (ex-partner-stalking).

Zapletal (2008) pri členení najčastejších páchatel'ov stalkingu uvádza typológiu Dressinga, Kühnera a Gasseho rozdeľujúcu ich do 5 skupín:

1. **Odmietnutý prenasledovateľ** (mal skôr k obeť vzťah, spravidla intímny). Je hodnotený ako najnebezpečnejší zo všetkých typov.
2. **Prenasledovateľ hľadajúci lásku** (chce s obeťou nadviazať vzťah)
3. **Nekompetentný prenasledovateľ** (neskúsený a neobratný v nadväzovaní a rozvíjaní vzťahov).
4. **Pomstychtivý prenasledovateľ** (prenasleduje a zastráňa obeť na základe skutočného či domnelého bezprávia).
5. **Prenasledovateľ túžiaci po koristi** (spravidla plánuje sexuálny útok na obeť).

Obeťou prenasledovania sa môže stať ktokoľvek. Stresujúce pre obeť, ale aj jej okolie je dlhodobosť javov a jeho nevyspytateľnosť. Stalking má najčastejšie podobu telefonického kontaktu, často sexuálneho obťažovania, vyhrážania sa, ale aj fyzického útoku. Sprostredkovane z médií sú známe prípady fyzického násilia končiaceho usmrtením obeť.

Zneužívanie internetu – sociálnych sietí

Je to jav relatívne medzi sociálno-patologickými javmi najmladší, avšak, čo do rýchlosti šírenia a počtu postihnutých, už zaujíma prvé priečky medzi najrozšírenejšími sociálno-patologickými javmi. Prvotné nadšenie z informačných systémov, výpočtovej techniky a mnoho komunikačných prostriedkov a netušených možností, ktoré dali ľudstvu, sa v súčasnom svete menia v strach z ich zneužitia a to nielen voči jednotlivcovi a používajúcemu, ale aj proti spoločnosti a jej členom a inštitúciám všeobecne. Tieto obavy sú opodstatnené, bez ohľadu na to, že používanie týchto prostriedkov komunikácie nie je prístupné všetkým (či už z dôvodu nemožnosti ich vlastniť až po osobnú neschopnosť ju optimálne používať). Zásahy proti zneužitiu sú zatiaľ minimálne alebo vôbec nie sú. A pritom intenzita zneužitia už v mnohých prípadoch má charakter kriminálneho konania. Ešte nedávno bolo kriminálne konanie páchané v prostredí informačných systémov, výpočtovej techniky,

informačných a komunikačných technológií označované ako počítačová kriminalita, dnes je používané nové označenie, a to „cyber crime“ alebo „informačná kriminalita“, pričom v skutočnosti nebolo a nie je toto konanie ako kriminálne spravidla stíhané, nehovoriac o postihovaní konkrétnej osoby. Pojmoslovie sa v tejto oblasti mení zo dňa na deň, aby sa čo najviac priblížilo stále sa meniacim prejavom zneužívania možností, ktoré technologický pokrok v prostriedkoch sprístupňujúcich informácie a rozširujúci možnosti sociálnych kontaktov poskytuje. Napr. Volovecký (2008) uvádza ako hlavné pojmy: internetová kriminalita, e-kriminalita, kyberterorizmus, softvérové pirátstvo, hacking, phishing, počítačové sabotáže (predstavujúce úmyselné konanie s cieľom zničiť či poškodiť výpočtovú techniku, programy, technické príslušenstvo a pod.), počítačovú špionáž, krádeže času a manipulácia s informáciami a softvérom, nedbalostné konanie, pri ktorom dochádza k zničeniu, zneužitiu výpočtovej techniky. Avšak už v roku nasledujúcom (2009) najnovším a najrozšírenejším typom patológie v tomto prostredí je zneužitie Facebooku, konkrétne prostredníctvom sociálnych sietí šírených aplikácií a spamov. Ide o zneužitie spamov spojených so zoznamovaním, vábením na cudzie (falošné) profily a na vylákavanie zneužitelných osobných i ďalších informácií, presmerovanie obsahu stránky konkrétnej osoby na iné nebezpečné stránky, zobrazenie o finančné prostriedky na falošné akcie, falošné ponuky práce, vábenie konkurenčných sociálnych sietí či pochybných náboženských smerov, kyberšikanu. Niekedy to končí i tzv. stratením identity.

Prostitúcia

Prostitúcia a pornografia sú javy v našej posttotalitnej spoločnosti legalizované, avšak stále zostávajú zaradené medzi sociálno-patologické javy. Je to spôsobené tým, že často súvisia s drogovými závislosťami, sexuálnym zneužívaním neploletých, násilným nútením k prostitúcii, ďalej s kupliarstvom, vydieraním, týraním zverenej osoby a ďalšími, čisto kriminálnymi javmi. Taktiež často bývajú spojované s organizovaným zločinom. Pre účastníkov služieb spojených s prevádzkovaním prostitúcie, s výrobou pornografie, to často býva základný a veľmi lukratívny spôsob obživy.

Posledné desaťročie sa vyznačovalo v oblasti prostitúcie a pornografie určitou stagnáciou počtu prostitútok a stálym poklesom veku prostitútok a objektov pornoprodukcie, značným podielom cudzincov medzi pozorovateľmi erotických služieb i medzi prostitútkami, výrazným zapojením chlapcov ako prostitútov. Zmenil sa i dopyt sprostredkovaný internetom a inými komunikačnými technológiami. Napr. počet abonentov pornografie na internete a abonentov špeciálnych programov TV dokazuje, že súžitie s pornografiou sa stalo už životným štýlom časti spoločnosti.

Bezdomovstvo

Bezdomovstvo je v našej spoločnosti relatívne novým sociálno-patologickým fenoménom, na ktorú je v súčasnosti nazerané ako na krajnú formu sociálneho vylúčenia. Pred rokom 1990 akoby bezdomovstvo v našich zemiach neexistovalo – v skutočnosti bolo kriminalizované ako tzv. príživníctvo a s bezdomovcami bolo nakladané ako s páchatelmi trestných činov. Po jeho dekriminálizácii sa počet bezdomovcov radikálne zvýšil. Ďalšie zvýšenie bolo ovplyvnenie privatizáciou podnikov, zrušením podnikových ubytovní, zvýšením zahraničnej migrácie, zvyšovaním počtu ľudí, ktorí z rôznych dôvodov prišli o byt či ubytovanie.

Rizikovou skupinou sú i tzv. potenciálni bezdomovci, čo sú osoby, ktorým bezdomovstvo reálne hrozí z dôvodu neistých bytových podmienok alebo migranti, prisťahovalci, azylanti.

Spôsob života bezdomovcov je ovplyvnený dĺžkou bezdomovstva – čím dlhšie je človek bezdomovcom, tým horšie sa reintegruje do spoločnosti a taktiež skutočnosťou, že so stratou domova človek stráca dôležité osobné a sociálne väzby. V spoločnosti je potom

bezdomovstvo spojené s negatívnymi stereotypmi: predovšetkým kriminalitou, alkoholizmom, duševnými a fyzickými chorobami a bezdomovci sú vnímaní ako potenciálne ohrozenie verejného poriadku. U bezdomovcov sú vo vyššej miere nachádzané vlastnosti osobnosti, ktoré môžu byť príčinou, ale aj dôsledkom špecifického spôsobu ich života. Najčastejšie ide o psychickú labilitu, silné emocionálne reakcie a psychické rozlady, bojácnosť, nedostatok zodpovednosti voči okoliu i sebe, postupnou stratou vôle. Ďalej o stratu pracovných a hygienických návykov, neschopnosť sebaovládania sa. Početné sú u bezdomovcov i poruchy psychiatrického rázu: rôznych psychózy kombinované s poruchami spôsobenými abúzom psychotropných látok – najmä alkoholu u starších a drog u mladších ročníkov, s depresívnymi poruchami atď.

U bezdomovcov nie je výnimkou záznam v trestnom registri, ale veľmi často sú i objektom kriminálnych útokov. Spoločenské zásahy proti bezdomovstvu zatiaľ nie sú účinné.

4. Základné opatrenia používané na obmedzenie vzniku a rozšírenia sociálno-patologických javov

Najintenzívnejšou formou reakcie spoločnosti na sociálno-patologické konanie je trestná represia. Je to významný, nie však rozhodujúci nástroj sociálnej kontroly. Zvyčajne ide o prelínanie sa represie a prevencie – cieľom takejto represie je zabrániť opakovaniu javov, tzn. pôsobiť preventívne. Adekvátne uplatňovanie represie má spravidla pozitívny vplyv na jedinca, ktorý je aktívnym účastníkom sociálno-patologických javov a jeho okolia a je nezastupiteľným prostriedkom na obmedzovanie výskytu sociálno-patologických javov. Najtvrdším zásahom je potom kriminalizácia vybraných nebezpečných javov a tým aj ich páchatel'ov. V poslednej dobe ide napr. o razantnejší postih niektorých prejavov násilia, ale aj rozšírenie trestnosti konania označovaného ako úverové podvody, postihy za riadenie bez vodičského oprávnenia, riadenie motorového vozidla pod vplyvom návykových látok, za prejavy diváckeho násilia, domáceho násilia, sprejerstva a pod.

Sociálna kontrola sociálno-patologických javov sa však realizuje aj inými prostriedkami a formami existujúcimi mimo trestnoprávnej oblasti. Napr. opatrenia na obmedzenie alebo potlačenie alkoholových, drogových alebo iných závislostí, nemajú len represívnu podobu, ale sú realizované i ekonomické, organizačné, výchovné a iné opatrenia obmedzujúce dostupnosť návykových látok (zvyšovanie cien alkoholu, obmedzovanie jeho konzumácie dôsledným trestaním za porušenie zákazu jeho predaja neplnoletým, kampane v školách, v médiách atď.).

Pretože sociálno-patologické javy sú najčastejšie doménou mládeže, základné opatrenia proti nim sú často zamerané práve na túto vekovú kategóriu. Medzi najznámejšie opatrenia patrí nariaďovanie a ukladanie ochrannej výchovy a uplatňovanie tzv. alternatívnych opatrení k trestom.

Výslednosť takýchto opatrení, ktorých účinnosť v pôsobení na deti a mládež, potom priamo určuje rozsah výskytu určitých sociálno-patologických javov (a to nielen medzi mládežou) a ich intenzitu. Opatrenia, ktoré sú zamerané na podchytenie ako aktívnych problémových jedincov, tak aj jedincov, ktorí sa stávajú problémovými predovšetkým pasívnym podvoľovaním sa vplyvu asociálneho okolia, predstavujú širokú škálu možností (v poslednej dobe nedostatočne zmapovanou). Sú to opatrenia štátnych i neštátnych organizácií, zakotvené alebo umožnené zákonom, napr. zásahy zdravotníckych zariadení, sociálnych služieb (orgány sociálno-právnej ochrany detí), oddelení starostlivosti o rodinu a dieťa, pôsobenie stredísk Probačnej a mediačnej služby, až po opatrenia trestno-právne.

K tomu, aby širšie spoločenské pôsobenie a preventívne aktivity, zabráňujúce vzniku, existencii a rozširovaniu sociálno-patologických javov boli účinné, je nevyhnutné uskutočniť

vždy serióznu analýzu existujúcej situácie, predovšetkým úrovne sociálno-patologických javov v určitom čase a priestore, zistiť ich možné príčiny, opísať aktívnych účastníkov, organizátorov a ich základné charakteristiky, zistiť koho alebo čo sociálno-patologické javy poškodzujú, či proti komu smerujú. Tam, kde je to možné pokúsiť sa odhadnúť ďalší vývoj jednotlivých javov, zhodnotiť možnosť ovplyvniť ich výskyt konkrétnymi zásahmi. Stanoviť si dlhodobé i základné ciele preventívnych aktivít smerujúcich k obmedzeniu sociálno-patologických javov, vrátane spôsobu ich dosahovania a spôsobu kontroly priebehu uplatňovania opatrení i správnosti cieľov. Samostatnú skupinu poznatkov, bez ktorých si nie je možné predstaviť účinnosť systému opatrení určených na pôsobenie na delikventov i potenciálnych delikventov sú tiež informácie o účinnosti už uplatňovaných preventívnych, ale aj represívnych opatrení.

Bez takto široko koncipovanej a náročnej prípravy sa vystavujeme nebezpečenstvu, že vynaložené prostriedky, ľudské úsilie a uplatňované metódy budú znehodnotené, poprípade sa minú účinku alebo napáchajú viac škody, než javy, proti ktorým smerujú.

Pokiaľ nedôjde k zmenám v podmienkach, za ktorých sociálno-patologické javy vznikajú, nie je možné počítať s ich radikálnou redukciou.

V dobe, kedy pochybovanie o normách je bežným javom, kedy relatívne pevný spoločenský poriadok je nahradzovaný „tekutým“, dôraz len na represiu za nedodržovanie spoločenských noriem alebo len na prevenciu, prípade tzv. sociálnu terapiu, problém nerieši.

Žiadne opatrenie nie je samo o sebe opatrením schopným radikálne ovplyvniť výskyt existencie či rozšírenie sociálno-patologických javov v našej spoločnosti. Účinnosť uplatňovaných opatrení je závislá od ich vzájomného spolupôsobenia, od existencie fungujúceho systému represie a prevencie, od súčinnosti rezortov, štátnych a neštátnych organizácií. Iba vzájomná koordinácia a súčinnosť rôznych opatrení v rámci jednotného systému zameraná na dosiahnutie rovnakých cieľov môže byť zárukou účinnosti uplatňovaných a pripravovaných opatrení, zárukou ovplyvnenia existujúcich sociálno-patologických javov.

Zatiaľ používané jednotlivé dielčie, čo ako samostatné a účinné opatrenia, nemohli splniť naše očakávania do nich vkladané práve preto, že ich uplatňovanie je skôr náhodné, založené na opatreniach uprednostňovaných len jedným konkrétnym rezortom v rámci svojej pôsobnosti a kompetencii. Mnohé opatrenia z dôvodu ich náhodného, nesystematického použitia potom neboli schopné znížiť hromadnosť výskytu sociálno-patologických javov a boli neprávom odložené alebo zabudnuté, napr. dohľad nad správaním podmienčne prepustených a podmienčne odsúdených osôb, príprava osôb prepustených z väzenia po výkone trestu odňatia slobody na ďalší život, s cieľom znížiť ich možnú recidívu, dohľad nad mládežou opúšťajúcou výchovné ústavy a pod.

Jednoduché riešenia v oblasti sociálno-patologických javov nemôžu byť úspešné už preto, že sociálne vzťahy medzi ľuďmi sa utvárajú zložito, sú značne ovplyvnené dobou a rýchlo reagujú na spoločenské zmeny, pričom zákonitosti týchto zmien nie sú doposiaľ dobre známe.

Otázky:

1. Ktoré javy u nás sú označované ako sociálno-patologické?
2. Prečo a ako sa menia v čase a priestore?
3. Kedy dochádza k vzniku sociálno-patologického javu?
4. Uveď definíciu sociálno-patologických javov.
5. Od čoho závisí rozsah a obsah sociálno-patologických javov?
6. Uveď príklady menej závažných a závažných sociálno-patologických javov.
7. Ktoré sú hlavné rizikové faktory, ktoré umožňujú vznik, existenciu a rozširovanie sociálno-patologických javov?
8. S čím súvisia rizikové faktory?
9. Opíš aktívneho účastníka sociálno-patologických javov.
10. Opíš 3 negatívne vplyvy na vznik sociálno-patologických javov.
11. Opíš príčiny vzniku sociálno-patologických javov.
12. Opíš súčasný stav sociálno-patologického javu, akým je alkoholizmus a drogové závislosti.
13. Opíš násilie páchané na iných a na sebe.
14. Opíš extrémizmus.
15. Opíš násilie na štadiónoch.
16. Opíš násilie na pracovisku.
17. Opíš domáce násilie.
18. Opíš stalking.
19. Opíš zneužívanie internetu – sociálnych sietí.
20. Opíš prostitúciu.
21. Opíš bezdomovstvo.
22. Aké základné opatrenia na obmedzenie vzniku a rozšírenia sociálno-patologických javov v spoločnosti poznáš?